

УДК 316.752

Гуманітаризація освіти та її вплив на гуманітарну культуру особистості

В статті особлива увага акцентується на те, що у вирішенні сучасних завдань демократизації суспільного життя в Україні, духовно-інтелектуального відродження українського народу, росту його національної самосвідомості визначальне значення має гуманізація та гуманітаризація освіти. Звертаючись до своїх національних витоків, слід враховувати наше сьогоднішнє буття, його особливості, опираючись на світовий досвід, адже сучасна світова гуманістична думка виходить з того, що сама людина, її права і обов'язки мають перебувати в центрі уваги держави і суспільства. Перспективним напрямом вдосконалення вищої педагогічної освіти, на думку автора, є реалізація гуманістичної особово-розвиваючої парадигми в освіті, де формування гуманітарної культури у молоді повинно спиратися на глибокі знання народного, національного, духовного, морального та культурного надбання нації.

Ключові слова: гуманітаризація, гуманітаризація освіти, національна самосвідомість, ціннісна свідомість, національна освіта.

The article focuses on democratization of public life in Ukraine, spiritual and intellectual revival of the Ukrainian people, the growth of its national identity is vital humanization and liberalization of education. Appealing to their national origins, to consider our current existence, its features, based on international experience, as the new global humanistic idea comes from the fact that the man himself, his rights and duties should be the focus of state and society. Main direction of improving education degree, according to the author, is the realization of humanistic personnel-evolving paradigm in education, where the formation of humanitarian culture among young people should be based on in-depth knowledge of the national, spiritual, moral and cultural heritage of the nation.

Key words: liberalization, liberalization of education, national identity, value consciousness, national education.

У сучасному постіндустріальному суспільстві освіта перш за все націлена на формування людини вільної і творчої. Виховання знаходить сенс як педагогічна підтримка самовиховання, спрямованого на отримання людиною своєї індивідуальності, духовності, максимізацію її особистісної реалізації. Розробка системи педагогічної підтримки самовиховання і самоосвіти – один з найважливіших напрямів розвитку педагогічної науки [3, с. 54].

Швидке старіння набутих знань при підготовці кадрів робить необхідним перенести акцент з методик освоєння тільки масованих об'ємів формальних знань на прищеплення культури саморозвитку, методів і підходів нарощування актуальних знань і умінь, тобто інструментів безперервного навчання. У результаті з'являється якісно новий продукт освіти: професіонал, який добре навчається. Але для цього потрібно створити мотивацію у студентів до навчання. В результаті формується самодостатність особистості при вирішенні професійних і життєвих завдань,

що стоять перед нею, прагнення до підвищення індивідуального потенціалу через набуття нових знань і умінь. Проте потенціал людини повною мірою розкривається тільки при оволодінні нею як індивідуальних (професійних), так і соціальних якостей [4, с. 31].

Доки освіту розглядатимуть з практичного боку, її цінність в культурі, очевидно, коливатиметься залежно від соціальних, економічних чи політичних пріоритетів дня. Те, що масову освіту в демократичному суспільстві цінують за її практичне значення, зрозуміло й природно, однак, це водночас і одна з причин того, чому зацікавлення громадськості освітою то зростає, то згасає [5, с. 64].

Українські дослідники гуманізації вищої освіти Г.О. Балл, Р.А.Беланова, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, П.П.Кононенко, О.М. Пехота, В.В.Рибалко, М.І.Романенко, О.Г.Романовський, О.П. Рудницька, В.А.Семиченко, обстоюючи різні концепції гуманної освіти, єдині в одному: еволюція людини, її розвиток - це і є поступ гуманізму,

це безальтернативний шлях розвитку вищої освіти. Процеси трансформацій у системі вищої освіти України визначають актуальність проблеми гуманізації, дослідження якої є вагомим внеском у формування духовних основ студентської молоді. Отже, проаналізуємо деякі важливі аспекти гуманізації як сучасної тенденції.

В духовному виробництві слід особливо виділити, з одного боку, саме виробництво духовних цінностей (у науці, мистецтві, ідеології) та, з іншого - оволодіння духовними цінностями тими членами суспільства, які не є їх безпосередніми виробниками. Тобто разом з процесом духовного виробництва як таким існують нерозривні і невід'ємні від нього процеси розподілу, обміну і споживання духовних цінностей [6, с.30].

Чим ширшим, глибшим, багатоманітнішим і тривалішим є споживання духовного продукту, тим більше духовне багатство він складає. Дана обставина обумовлена тим, що споживання духовного продукту створює для даного продукту суб'єкта, для якого він є не тільки продуктом, але і цінністю, елементом духовного багатства. Духовний продукт як цінність одержує своє завершення в споживанні [7, с. 76].

Саме опора на особистісний сенс як інструмент розвитку педагогічних інновацій є категорією, що визначає їх педагогічну сутність. Джерелом інформації про всі внутрішні процеси учасників освітнього простору, безумовно є їх рефлексія. Саме рефлексія, включаючи "поліфонію" сенсів, ідей, образів, сприяючи оновленню ціннісних орієнтацій, устремлень, способів інноваційної діяльності, уявлень про себе, відношення до себе, стає важливим механізмом саморозвитку учнів і педагога, їх руху і суб'єктивності [8, с.49].

Володіти тільки спеціальними знаннями недостатньо для того, щоб управляти людьми. Важливою умовою є оволодіння культурою. "Культура - це прояв всеосяжного розумового розвитку, досягнутого шляхом накопичення знань, засвоєння їх і застосування на практиці з метою гармонійного вдосконалення власної особистості і суспільства" [2, с.255].

У сучасній освіті формується не ціннісне мислення, а мислення сцієнтичне, яке не може створити відповідального знання, і реально формується тільки свідомість функціонера [8, с. 44]. Сучасній культурі має

відповідати модель, підґрунтя якої створюють культурні традиції та цінності.

Якщо будувати цивілізацію, не враховуючи здобутки культури й гуманітарні цінності, це призведе до кризи і загибелі людства.

Освіту треба усвідомлювати як складний культурний процес, де передовсім необхідно змінити погляд на учня як на суб'єкт виховання і сприймати його як суб'єкт життєдіяльності в цілому. Нові культурні цінності сучасної освіти, переборюючи власні стереотипи, мають будувати новий культурно-педагогічний простір, і це стане можливим лише завдяки гуманізації освіти [9, с. 44].

Ментальність визначає не тільки якісний бік національної сфери, а й усієї культури суспільства. Культура за допомогою діяльності передає цінності суб'єкту, який прагне їх сприйняти, засвоїти, тому необхідно, щоб суб'єкт мав відповідні настанови, орієнтації на таку діяльність. І тут може виникнути неоднозначна ситуація: рівні розвитку культури можуть не відповідати рівню розвитку ментальності. Як кажуть економісти, якщо є товар, то має бути і покупець, - рівень пропозицій пов'язаний з рівнем попиту. Якщо найвищі зразки людської культури не стають необхідними в суспільстві, можна вести мову про недостатньо високий розвиток ментальних потреб. А отже, в суспільстві створюватимуть і поширюватимуть такі культурні цінності, які задовольнятимуть ментальний попит. Тому ментальні запити необхідно "підтягувати" до рівня високих демократичних цінностей [10, с.52].

Але в самій ментальності вже наявні ціннісні засади, що акумулювали у собі неминущі цінності народу, які передаються з покоління в покоління, закріплюючись в архетипах колективного несвідомого і в стереотипах поведінки. Це й робить їх стійкими і такими, що не піддаються зовнішньому впливу.

До цінностей українського народу, які знаходять відображення в ментальних структурах, більшість дослідників відносять: любов до рідної землі, поклоніння природі, віру в божественне начало, поклоніння жінці-матері тощо. Крім того, українець з прадавніх часів цілком покладався на долю. Долю розуміли як вільний плин власного життя, беззастережно вірячи в те, що в кожного - своя доля. Щаслива доля може бути тільки в єдності з правдою і волею, а

сутність її виявляється в самоствердженні особистості в улюбленій роботі, результати якої належать насамперед родині (родина - одна з найвищих цінностей), а потім уже – суспільству [10, с. 52].

Воля, Правда і Доля існують у єдності лише в тій державі, лад якої не перешкоджає щастю кожної людини, а створює для цього умови. Отже, українська ментальність припускає єдність особистих і суспільних інтересів, індивідуальних і групових цінностей [10, с. 52].

Особливу актуальність для освіти і виховання мають загальні проблеми гуманітаризації і гуманітарної культури людини. Гуманітаризація пов'язана із загальнолюдською культурою і загальнолюдськими цінностями, з гуманітарним простором суспільства і освіти. Гуманітаризація освіти задає духовну спрямованість освіти і вихованню. Освіта – не тільки сума знань, але і основа психологічної готовності людини до безперервності в накопиченні знань, їх переробці і вдосконаленню. Навчання по відношенню до виховання є його органічною частиною, духовним стрижнем. Воно формує духовне ядро особистості – її світогляд, етично-естетичне відношення до дійсності [11, с. 79].

Освіта постає як інтегрована система цінностей, які передаються учням. Між ідеалом і реальністю, звичайно існує розбіжність. Школа не повинна її збільшувати. Навпаки, виховуючи людину в дусі суспільних ідеалів (ідеальних цінностей) вона одночасно має готувати людину до реального життя, до життя в реальному, а не ідеальному (уявному) суспільстві.

Освітні реформи, націлені на досягнення досконалості, повинні брати до уваги також і ширше питання освіти та культурних цінностей.

Людська природа з усіма її хибами й слабостями все ж здатна на великі речі. Вона здатна досягнути таких ступенів мудрості й добра, які, як є підстави вважати, заслуговують поваги з позицій вищого розуму. Освіта робить більшу різницю між людиною й людиною, ніж між людиною й твариною. Чесноти й здібності, які можна прищепити навчанням змалечку та постійною дисципліною, справді надзвичайні й гідні подиву [4, с. 62].

Українська сім'я має завжди пам'ятати, що виняткова роль у розвитку й формуванні національної свідомості українського народу, української ідеї, у згуртуванні передових сил

української нації належить Т. Г. Шевченкові, який закликав любити Україну так, як любив її він сам: сутнісні характеристики української національної ідеї: волелюбність, глибину і всеосяжну народність, державницьку суть, національну честь і гідність, християнську релігійність, жертвний патріотизм, віру у свій народ, опору на власні сили, толерантність до інших, солідарність із поневоленими, антиімперську та антишовіністичну спрямованість, які випливають з неімперського і нешовіністичного характеру нації та її історичного досвіду [12, с. 94].

Отже, необхідно потурбуватися про те, щоб розширити світогляд школярів і запалити в них завзяття, пробудити працелюбність і підштовхнути до дій; щоб вселити у них глибоке презирство до підлості, відразу до несправедливості й жорстокості та прагнення бути найкращими в усіх аспектах.

Досконалість в освіті передбачає зацікавленість освітою за її внутрішню цінність, зумовлену її нерозривністю з особистими прагненнями людини. Однак насправді від кінця XIX сторіччя освіту загалом цінували не за її внутрішню цінність, а за те, що вона може дати - тобто за її практичну цінність [5, с. 62].

Світ і Європа, яка постає завдяки створенню нових цінностей і технологій, нових геополітичних умов, нового стилю життя і способів взаємозв'язків, потребують нових ідей, класифікації і концепції, нової освітньої програми – багатокультурної освіти. Важливо, що “службова кар'єра та особистий успіх залежатимуть від знання мови й ментальності людей іншої культури” [13, с. 39].

Національне виховання без поваги до національних святинь і національних авторитетів – порожній звук. Формування національної самосвідомості майбутніх громадян без оволодіння рідною мовою, без реформи національної системи освіти, культури й моралі ніколи не відбудеться. Тільки тоді, коли українська національна ідея і моральна реформа підуть попереду, вдадуться і всі інші, в тому числі політичні й економічні реформи.

Не хочеться повторюватися, але совість гнівно протестує проти духовного пограбування українського народу, що відбувається в усіх галузях культури і мистецтва [13, с. 6 2]. Дивує, що чимало діячів естради, керівництво Національного

університету культури і мистецтв, Міністерства культури і туризму, українське телебачення не можуть зрозуміти таких речей, - що отой непотріб ніякого стосунку до творчості не має, і на цьому аж ніяк не виховаш у молодих людей патріотизму, поваги до історії і культури рідного народу, любові до дівчини, до жінки-матері. Вони ж наполегливо намагаються будувати відносини з молоддю через мистецтво “попси”. Пропагувати щось подібне - це торувати молодому поколінню шлях до повного здичавіння.

Краща форма боротьби з агресивною бездуховністю – протиставити їй духовність і культуру нації, народу, культуру людини, культуру праці і поведінки.

Потрібно посилити увагу до проблем виховання і духовного стану та духовної культури учнівсько-студентської молоді. “Що досконаліше виховання, то щасливіші народи”, - говорив К. Гельвецій. А Ян Амос Коменський застерігав: “Зневага до виховання є загибеллю людей, родин, держав і всього світу”. Наша держава має усвідомити, що культура і освіта – найефективніші ідеологічні чинники, здатні відродити і самоідентифікувати націю. Іншими словами, треба починати не з буття, а з формування національної свідомості, одухотворення господарського життя і трудового процесу. У багатьох навчальних закладах немає системи національного виховання учнівсько-студентської молоді. Всупереч національному, моральному, патріотичному, конституційно-правовому, громадянському вихованню педагоги і психологи, а особливо ЗМІ, виховують “вільну” від будь-яких обов'язків перед сім'єю, колективом, суспільством і Батьківщиною “особистість”.

Краща форма боротьби з агресивністю бездуховності – протиставити їй духовність і культуру – культуру нації, людини, праці і поведінки.

Ми зобов'язані надати національній спрямованості виховному процесу. Не можна вважати навчально-виховний процес нормальним, коли учні вивчають історію і географію України недержавною мовою, коли вони не знають, як називаються українською мовою рослини, тварини, гірські породи та різні побутові речі. Коли у школі співіснують російські та українські класи, неможливо запровадити єдиний мовний режим, до того ж, учні замість літературної української мови навчаються “суржику”.

На часі питання про створення на загальнодержавному рівні дитячої і молодіжної організації, де виховання велось би систематично і цілеспрямовано на основі української національної ідеї і християнської моралі [13, с. 63].

Усвідомлюючи просту істину, що лише національно свідомий патріот може виховати патріота зі сформованою національною свідомістю, кожен керівник і викладач вищого навчального закладу має оцінити рівень власної свідомості, патріотизму і готовності підготувати нову генерацію кадрів відповідно до профілю свого навчального закладу. Час зрозуміти, що лише освіта може відродити націю, утвердити українську національну ідею, формуючи національну свідомість у своїх вихованців. З цією місією можуть упоратися тільки національно свідомі, високоморальні і професійно компетентні педагоги, які мають пам'ятати, що від національної спрямованості їхні лекції та інші види занять і виховні заходи стануть привабливішими, цікавішими й ефективнішими.

В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу. Тривалий час нею нехтували, її забороняли, а в останні десятиріччя взагалі відкинули і замінили так званою системою комуністичного виховання. Нині, спираючись на глибинні національно-виховні традиції свого народу, національна система виховання поступово відроджується. У жодній країні світу немає виховання “взагалі”. Воно завжди втілює в собі конкретно-історичну національно-державну форму вираження і спрямоване на формування громадянина конкретної держави, яка не може бути безнаціональною [14, с. 108].

Вища школа має готувати національну інтелектуальну еліту. В такій ролі вона себе ще не реалізувала. Українська влада зробила лише перші кроки на шляху до сучасної національної освіти. Університети мають готувати не просто людей певної професії, а й виховувати громадян, здатних відповідати за країну. Інтелект українців має працювати на Україну [14, с. 109].

Смисл і ціннісна свідомість як форма відображення і проектування реального життя людини, її устремління в майбутнє з урахуванням родового досвіду і пережитої індивідом особистої долі з позиції загального блага є основою нового рівня свідомості, що

відображує не лише те, що є, а й уявну побудову своїх дій і їх результатів, яких у цей момент немає. Особистісний смисл і особистісний досвід – основні цінності особистості. У формуванні взаємовідношень суб'єктів освітньої системи школярів важлива активна інтелектуальна діяльність свідомості, самостійно здійснювані рішення щодо цінностей тієї чи іншої норми ставлення до людей.

Важливо взяти до уваги такий аспект: ціннісна свідомість відіграє важливу роль у становленні в молодших школярів ціннісного підходу до якостей особистості, до забезпечення оптимальної реалізації потреби у спілкуванні, до розвитку соціально-психологічних якостей як продукту соціальної життєдіяльності особистості і її розвитку як суб'єкта і об'єкта суспільних відносин (ідеали, ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, установки) [1, с. 6].

Соціально-ціннісні якості і норми поведінки набувають особистісного смислу й значущості лише тоді, коли дитина розуміє їхню сутність, і головне, коли вони пройшли етап естетизації (переживання; почуттів; освоєння як цінності, стійкої для особистості). Норма, на відміну від цінності, є суто раціональним і формалізованим регулятором поведінки людей, виступає як імпресіональний, надособистісний, відчужений від людини закон життя. Сукупність норм приходить до дитини ззовні, цінність – внутрішній, естетичний, засвоєний суб'єктом орієнтир її життя – сприймається як власна духовна інтенція [1, с. 6].

Перед педагогічними вузами сьогодні стоїть дуже непросте завдання – створення таких інноваційних технологій підготовки вчителів, які з одного боку, відповідали б світовим стандартам, а з іншого – спиралися б на традиційні, стійкі національні цінності освіти. В цьому відношенні перспективним напрямом вдосконалення вищої педагогічної освіти є реалізація гуманістичної особоворозвиваючої парадигми в освіті, відповідно до якої кінцевою метою є не просто випуск фахівця з головою, “туго набитою знаннями”, а фахівця, який уміє їх творчо застосовувати, здатного до саморозвитку і самоудосконалення [15, с. 51].

Для виховання національної самосвідомості треба розвивати відповідним чином спрямовану пізнавальну активність. Формування національної свідомості у молоді повинно спиратися на глибокі знання

народного, національного, духовного, морального та культурного надбання нації. З цього можна зробити висновок, що успішність такого формування буде головним чином залежати від ступеня розвитку пізнавальної активності учнів [16, с. 7].

Формування творчої особистості, розвиток її інтелектуально-творчого потенціалу є актуальним завданням процесу навчання в сучасній загальноосвітній школі. Успішне вирішення даної проблеми можливе лише через залучення учнів до відповідних видів навчальної діяльності. Організація творчого навчання є непростим дидактичним завданням для вчителя, зважаючи на феномен творчості, її психолого-фізіологічні особливості [17, с. 171].

Виховання – це необмежений у часі і просторі, безперервний за своїм характером, процес передання окремими людьми та цілими поколіннями своїх почуттів, поглядів, переконань, своїх способів мислення та дій, свого соціального досвіду і життєвої позиції. Цей процес, диференційований віковими, професійними, соціальними особливостями тих, кого виховують, виражає об'єктивну закономірність розвитку суспільства, тому що поза вихованням його члени не можуть швидко виконувати свої соціальні та професійні функції [18, с. 91].

Переоцінка цінностей, що охопила сьогодні українське суспільство, торкається всіх його сфер, починаючи від матеріального виробництва, економіки, політики, ідеології і кінчаючи наукою, мистецтвом, мораллю, релігією, філософією. Саме освіті відводиться провідна роль для того, щоб збалансувати, синтезувати й інтегрувати розпорошені цінності сучасного перехідного соціуму у формі певного ідеалу подальшого розвитку України. Однак виховання людини в душі ідеальних цінностей треба робити з огляду на те, що вона буде жити, працювати й творити саме в реальному, а не ідеальному суспільстві.

1. Зязюн І. Естетична регуляція ціннісної свідомості / І. Зязюн // Вища освіта України. – 2005. – № 3. – С. 5-12.
2. Николаус Б. Власть мотивации. Харизма, личность, успех / Б. Николаус, В. Энкельман; [пер. с нем.]. – М.: АО “Интерэксперт”, 1999. – 272 с.
3. Морозова А.Ю. Педагогическая поддержка самовоспитания студентов / А.Ю. Морозова // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 9. – С. 54-55.

4. Лукичев Г.А. Высшее образование и рынок труда – новая парадигма взаимодействия / Г.А.Лукичев // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 6. – С. 30-33.
5. Тімер Томас Б. Як домогтися досконалості в освіті / Томас Б.Тімер, Дейвід Л.Кірн; [Переклад з англійської Анжели Кам'янець]. – Львів: Літопис, 2004. – 176 с.
6. Любимый Я.В. Современное массовое сознание динамика и тенденция развития: Монография / Я.В.Любимый. - К.: Наукова думка, 1993. – 143 с.
7. Рябенко В.А. Методологическая функция категории “Духовное производство”: Моногр. / В.А.Рябенко. - К.: Наукова думка, 1992. – 90 с.
8. Торгунская Н.Л. Педагогическая сущность инноваций в вузе / Н.Л.Торгунская // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 4. – С. 49-50.
9. Герасимова Е. Філософія загальнокультурного контексту модерністської концепції освіти / Е.Герасимова // Вища освіта України. – 2007. – № 2.- С. 42-48.
10. Чибісова Н. Ментальне поле як важливий чинник становлення соціокультурного середовища українського суспільства / Н.Чибісова // Вища освіта України. – 2007. – № 2.- С.49-54.
11. Асташкина Н.А. Воспитание современного специалиста как индивидуальности / Н.А.Асташкина // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 7. – С. 78-82.
12. Литвин О. Формування національної свідомості – пріоритетне виховне завдання / О.Литвин // Вища освіта України. – 2005. – № 3. – С. 92-97.
13. Гофрон А. Різні погляди на Європу і проектування освітніх концепцій / А.Гофрон // Вища освіта України. – 2005. – № 1.- С. 37-44.
14. Щербань П. Національна спрямованість – неодмінна умова підвищення ефективності вищої освіти / П.Щербань // Вища освіта України. – 2005. – № 4. – С. 107-110.
15. Широких О.Б. Ценностные ориентации в профессионально-личностной подготовке учителя / О.Б.Широких // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 1. – С.50-52.
16. Тхоржевський Д.О. Національна самосвідомість як загальнолюдська цінність / Д.О.Тхоржевський // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. К., 2000. – Випуск 20. – С. 3-14.
17. Галатюк Ю.М. Організація творчого навчання в сучасній загальноосвітній школі: дидактичні аспекти / Ю.М.Галатюк // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. К., 2000. – Випуск 20. – С.171-178.
18. Добрускін М.Є. Концепція виховання студентів / М.Є. Добрускін // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. К., 1999. – Випуск 19. – С. 90- 103.

Валентина Нечипоренко

УДК 376.02

Розбудова виховної системи навчально-реабілітаційного центру на засадах компетентісно спрямованої освіти

У статті розкрито ключові характеристики виховної системи та її основні структурні компоненти, проаналізовано специфіку розбудови виховної системи навчально-реабілітаційного центру на засадах компетентісно спрямованої освіти. Обґрунтовано зміст поняття «виховна система», що визначається як упорядкована сукупність компонентів, взаємодія й інтеграція яких обумовлює наявність в спеціальному закладі можливості цілеспрямовано й ефективно сприяти розвитку особистості дитини. Розглянуто сукупність організаційних, змістових і технологічних нововведень, які сприяють реалізації мети і завдань виховної системи, виконанню нею визначених функцій: інтегруючої, управлінської, розвиваючої, захисної, корекційної та компенсаторної. Розкрито особливості управління виховною системою навчально-реабілітаційного центру на чотирьох рівнях: стратегічному, тактичному, оперативному та на рівні самоврядування.

Ключові слова: виховна система, компетентісно спрямована освіта, навчально-реабілітаційний центр, організаційні, змістові та технологічні нововведення.

The article describes the key characteristics of the educational system and its main structural components, analyzes the peculiarity of the development of the educational system of educational and rehabilitation center on the basis of competence oriented education. It is proved the concept of «educational system», which is defined as an ordered set of components, interaction and integration which makes the existence of opportunities in special institution to contribute purposefully and effectively to the development of the child's personality. It is considered the set of organizational, meaningful and technological innovations that contribute to the implementations of the goals and tasks of the educational system, to the performance of certain functions: integrant, management,